

חג הסוכות – חג אוניברסלי

הרב יעקב אריאל – רב העיר רמת גן

וְהָיָה כָּל הַנּוֹתֵר מִכָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלַם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ ה' צָבָא-וֹת וְלַחַג אֶת חַג הַסּוּכּוֹת. הֲיָה אֲשֶׁר לֹא יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפַּחֹת הָאֶרֶץ אֶל יְרוּשָׁלַם לְהַשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ ה' צָבָא-וֹת וְלֹא יַעֲלֶיֶם עֲלֵיהֶם יְהוָה הַגֹּשֶׁם

(זכריה יד. הפטרת יו"ט ראשון של סוכות)

דרישת זכריה לא מובנת, לכאורה. הגויים לא נצטוו מעולם לחוג את חג הסוכות. רק עם ישראל נצטוו לחוג את החג, שכן סוכות הוא חג ישראלי ייחודי ונימוקו עמו "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים". מדוע נדרשים הגויים שלא יצאו ממצרים לחוג חג לא להם? ועוד להטיל עליהם סנקציות חמורות!:

זכריה מדבר על תקופה עתידית, בה האנושות תתקדם ותהיה מסוגלת להגיע להכרה שחג הסוכות הוא לא רק חג ישראלי אלא חג אוניברסאלי. כי המשותף לאנושות כולה הוא הזיקה למים. ללא מים אין חיים. חג הסוכות הוא לא רק חג האסיף, המציין את סוף העונה החקלאית של השנה שעברה, אלא הוא פותח את העונה החקלאית החדשה. כולו עומד בסימן הגשם. אומנם רק בשמיני עצרת אנו מתחילים להזכיר את הגשם, אך כל החג כולו מזכיר את הגשם. רש"י, בפירושו לזכריה, מביא בשם התוספתא:

"לפי שמצות החג על הגשמים הם ארבעת מינים שבלולב וניסוך המים לרצות על המים על שהחג זמן גשמי שנה הוא ואלו המפקקין בחג הסוכות לא עליהם יהיה הגשם." ארבעת המינים הם צמחים מיוחדים המבטאים זיקה ייחודית למים. התמר גדל בערבה רק במקום בו יש מי תהום. ההדס גדל בעיקר בהרי הצפון הגשומים. האתרוג גדל "על כל מים" ר"ל על השקאה קבועה. יתר המינים שנסתבחה בהם הארץ גדלים גם בעל. האתרוג אינו מסוגל להתקיים רק ממני הגשם, הוא זקוק להשקיה מתמדת. חז"ל דרשו את המילה "הדר" מלשון "הידרו" ביוונית (=מים). הערבה גדלה רק על שפת הנחלים וידועה ברגישותה הגבוהה למים. לכן היום האחרון של חג הסוכות הוא יום הערבה. נוהגים לחבוט אותה כדי לבטא את צימאונה הגדול למים, בהעדר מים כל עליה נבולים ונושרים. המוטיב המרכזי של ההושענות הוא המים. ובלולב ומיניו מנענעים לכל רוחות השמים לבקש מהי רוחות טובות, גשמי ברכה מעל והפרייה ראויה מתחת.

המים הם ברכת שמים. התלות בחסדי שמים מורגשת יותר מכל בנושא המצרך הבסיסי ביותר – המים. אין אדם בעולם שאינו זקוק לברכת שמים זו, ולכן זהו נושא אוניברסאלי, חובק יבשות ומדינות. הדבר בא לידי ביטוי במדרש¹:

¹ בראשית רבה פרשה יג.

"עובד כוכבים אחד שאל רבי יהושע בן קרחה: בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים, ובשעה שאנו שמחים אין אתם שמחים, ואימתי אנו ואתם שמחים? בירידת גשמים...[שנאמר] "הריעו לה' כל הארץ"!"

כל עוד שלטת בעולם התרבות השטחית המתנכרת להשגחה הא-להית בעולם אין לבוא לנוכחים בתביעות מעבר לרמתם (הנוכחים לא מצווים על אמונה חיובית בה', אלא רק אסורים בע"ז). במצב זמני זה רק ישראל חוגגים את חג הסוכות כי הם מכירים בתלותם בה בעיקר בנושא כה רגיש של המים. אך לעתיד לבוא כאשר יהיה ה' למלך על כל הארץ (זכריה שם) הנורמות הנדרשות מכל האנושות יהיו גבוהות יותר גם הם ייתבעו לחוג עמנו את חג הסוכות.

אלא שיש אידיאולוגיה בעולם שאינה רואה עין בעין אתנו את התלות הישירה בה'. הערצת הטכנולוגיה האנושית מסנוורת את עיניה. האדם מסוגל לספק לעצמו את כל צרכיו, כולל המצרך הבסיסי - המים - בכוחות עצמו. הוא לא זקוק כביכול לברכת שמים. במו אזנינו שמענו בחורף האחרון, שבסופו התברר שבעיקר בדרום אכן היה שחון, את האמירה: הברזים הרי פתוחים, הממטרות סובבות, אם כן מה הפאניקה?! מדוע להזעיק את הקב"ה ללא צורך?!

בדיוק כנגד אידיאולוגיה זו נאבק זכריה, בשם ה', באומרו "וְאִם מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה וְלֹא עָלִיחָם, תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגַּף ה' אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לְחַג אֶת חַג הַסֻּכּוֹת." ופירש רש"י: "המצרים אין צריכים לגשמים שנילוס עולה ומשקה אותם."

התרבות המצרית התגאתה במפעלי ההנדסה האדירים שלה. בין היתר הם משכו מים מהנילוס (אחד מהנהרות הגדולים בעולם) דרך היאורים והרוו באמצעותם את המדבר הצחיח בו הם שוכנים. החקלאי המצרי המציא גלגל שאיבה אותו היה מניע ברגליו ומעלה באמצעותו מים מן היאור להשקות את שדותיו. הוא לא ראה כמעט גשם מימיו, הא גם לא נזקק לו בכלל. אין במצרים - לא בצורת, לא צמא ולא רעב (חוץ מהרעב החריג בימי יוסף). הוא סמך על כוחו ועוצם ידו בלבד.

האידיאולוגיה המצרית מוסברת יותר ביחזקאל²: "הֲנִי עֹלֵיךְ פְּרָעָה מִלֶּךְ מִצְרַיִם הַתַּיִם הַגָּדוֹל הַרְבֵּי בְּתוֹךְ יִצְחָק אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי נִאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי."

ופירש הרד"ק: **לי יאורי** - המשקה אותו וארצי השובע נמצא בה ברוב השנים ואינני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרות בעבור תבואה. ואני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי.

התרברבות מנופחת זו מתעלמת מכך שבעצם גם הנילוס זקוק לברכת שמים. אומנם זו רחוקה מהעין ולכן גם מהלב. משום כך נדמה למצרי שמקור מים זה הוא בלתי נדלה וניצולו תלוי רק בתבונתו ובעוצם ידו. ולא היא, אלמלא ברכת השמים של מטרות העוז היורדים בשפע במרכז אפריקה המשוונת גם הנילוס עלול להתייבש. הלקח של ההתרברבות המצרית יהיה כנבואת יחזקאל: "וְהִיְתָה אֶרֶץ מִצְרַיִם לְשִׁמְמָה וְחֶרְבָּה וְנִדְעוּ כִּי אֲנִי ה' יְעַן אָמַר יְאֹר לִי נִאֲנִי עֲשִׂיתִי."

גם זכריה מאיים על מצרים ועל כל הנוהים אחריה: "זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים אשר לא יעלו לחג את חג הסוכות."

בניגוד לכפירה המצרית נדרשת מישראל אמונה. לכן נתן לנו ה' את ארץ ישראל. אין בה נהרות גדולים, מטר השמים יורד בה במשורה, פעמים יותר פעמים פחות, הכל לפי רצון ה'.

"כִּי הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא אֲשֶׁר יִצְאָתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זֶרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּנַגְלֶךָ כְּגֹן הַיֶּרֶק. וְהָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתָּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעוֹת לְמִטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מֵיָם. אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' א- לֵהֲיִךְ דִּרְשׁ אֶתָּה תִּמְיֵד יַעֲנֵי ה' א- לֵהֲיִךְ בְּהַ מְרִשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה."³

פירש הרמב"ן:

דעו לכם שאינה כארץ מצרים להשקות אותה ברגל מן היאורים ומן האגמים כגן הירק רק היא צריכה שידרוש ה' אותה תמיד במטר, כי היא ארץ צמאה מאד ואם תעברו על רצון ה' ולא ידרוש אותה בגשמי רצון הנה היא רעה מאד לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב בהריה. והנה הפרשה הזו תזהיר במנהגו של עולם, וממנה נלמד כי אע"פ שהכל ברשותו ונקל בעיני ה' יתברך להאביד יושבי ארץ מצרים ולהוביש נהרותם ויאוריהם, אבל ארץ כנען תאבד יותר מהרה שלא יתן בה מטרות עוזו. החולה צריך זכות ותפלה שירפאהו השם יותר מן הבריא שלא בא עליו החולי."

הכינוי "חולה" שהרמב"ן הדביק לא"י לא בא לגנות את הארץ, חלילה, אלא לשבחה. אדרבה, תושבי א"י בריאים בנפשם, בעוד שהמצרים הם החולים. ההשוואה לחולה היא רק לצורך המחשת התלות שהחולה חש כלפי מטפלו, בעוד שלבריא נדמה שכאילו אינו זקוק לשום תלות חיצונית. הוא יכול לשות הכל בעצמו, הוא לא מודע לכך שבריאותו עצמה היא רק בזכות חסדי שמים.

למצוות חג הסוכות יש שני נימוקים, האחד חקלאי - אותו ראינו בארבעת המינים. והאחר - היסטורי, זכר ליציאת מצרים. ומעניין ששני הנימוקים משתלבים יחד בנושא האמוני של התלות בה'. וזו לשון הרשב"ם⁴:

"למען ידעו דורותיכם [וגו'] - פשוטו כדברי האומרים במסכת סוכה סוכה ממש. וזה טעמו של דבר, חג הסוכות תעשה לך באוספך מגרנך ומיקבך באוספך את תבואת הארץ ובתיכם מלאים כל טוב דגן ותירוש ויצהר, למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בני ישראל במדבר ארבעים שנה בלא יישוב ובלא נחלה, ומתוך כך תתנו הודאה למי שנתן לכם נחלה ובתיכם מלאים כל טוב, ואל תאמרו בלבבכם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וכסדר הזה נמצא בפרשת עקב תשמעון וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך י"י אלהיך זה ארבעים שנה וגו' ויאכילך את הקמן וגו'."

³ דברים יא י

⁴ ויקרא פרק כג מג

ולמה אני מצוה לך לעשות זאת? כי יי אללהיך מביאך אל ארץ טובה [וגוי] ואכלת ושבעת [וגוי] ורם לבבך ושכחת את יי וגוי ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את יי אללהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ולכך יוצאים מבתים מלאים כל טוב בזמן אסיפה ויושבין בסוכות לזכרון שלא היה להם נחלה במדבר ולא בתים לשבת. ומפני הטעם הזה קבע הקב"ה את חג הסוכות בזמן אסיפת גורן ויקב, לבלתי רום לבבם על בתיהם מלאים כל טוב פן יאמרו ידינו עשו לנו את החיל הזה."

וכאן ראוי להביא את דברי הר"ן בדרשותיו (הדרוש העשירי) על הפסוק שהובא עיי הרשב"ם: "וזכרת את יי אללהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל..."

יהיה אמת בצד מה, שיוכל העשיר לומר כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, עם כל זה, עם היות שהכוח ההוא נטוע בך, זכור תזכור הכוח ההוא מי נתנו אליך ומאין בא. והוא אומרו (שם יח) וזכרת את ה' אללהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, לא אמר וזכרת כי ה' אללהיך נותן לך חיל... ר"ל כי עם היות שכחך עושה את החיל הזה, תזכור נותן הכוח ההוא, יתברך."

הדבר מתבטא בהלכות סוכה. מצד אחד נאמר "חג הסוכות תעשה לך", יש חיוב בעשייה האנושית - תעשה ולא מן העשוי. מאידך, הסכך חייב להיות מחומר טבעי, מן הצומח, שיד אדם לא פסלה אותו בעשיית כלים לשימוש. יש לשלב את המעשה האנושי עם ההכרה בבורא העולם. על הגורם האנושי להכיר במקור כוחו הא-להי.

הדברים חוזרים למים. לא רק מצרים עלולה לחטוא בייחוס הכוח לעצמה. גם בא"י שבה התלות בה' נראית ישירה יותר, יכול אדם להיגרר אחרי התפיסה המצרית. יש מוביל ארצי, יש התפלה, הממטרות מסתובבות, הכשרון האנושי מסוגל להתגבר, בזכות תבונתו ועשייתו, כביכול גם על בצורת, יש לטכנולוגיה ולמדע מענה לכל צרה וצוקה. הדבר נכון במידה ידועה אולם מי חונן את האדם בדעת? מי נותן ליעף כוח? בא חג הסוכות ואומר לאדם צא מדירת הקבע שלך לסוכה. צא מהקיעון המחשבתי שלך, מהביטחון העצמי המופרז והמזויף. דע מה למעלה ממך. הסתכל בסכך שמעליך ותראה שהכל תלוי בברכת שמים. אתה יכול לנסר את העצים ולעצב מהם כלים כרצונך אולם הסכך חייב להיות מעץ טבעי. את טבע העץ אינך מסוגל להמציא. אתה זקוק לאותו מלאך מן השמים העומד על כל צמח ואומר לו גדל!

"יְהִי ה' לְמִלְךָ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יְהִי ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמוּ אֶתְךָ."